

Den samtidsdiagnostiske sosiologiens forjettelse

Gunnar C. Aakvaag

Innledning

Ved inngangen til det nye årtusen er norsk sosiologi preget av et visst mismot. I et spesialnummer av *Sosiologi i dag*, i anledning 50-årsjubileet for institusjonalisert akademisk sosiologi i Norge i år 2000, var det ord og vendinger som "oppopping av teknikker for datasanking [...] som henger sammen av rent administrative årsaker" (Lindbekk 2000:6, rett nok etterfulgt av spørsmålstegn), "temperert", "lenge siden det har vært entusiastisk stemning", "mye er godt, men for mye er grått" (Engelstad 2000:15,16), "ekstremt trivialisert" og "forfalltid" (Brox 2000:26) som dominerte. Ja, for ikke lenge siden kom det til og med forslag om å legge ned hele faget (Strøksnes 2005). Hans Skjervheim (1996) stilte i sin tid spørsmålet om sosiologien skulle være en "positiv" eller "kritisk" disiplin. I en periode hvor det så ut til at en positivistisk vitenskapsforståelse var i ferd med å vinne frem i samfunnsfagene, også i Norge, var dette et viktig og betimelig spørsmål. Selv om det sikkert fortsatt finnes mye "skyggepositivisme" (Kalleberg 1996:36) i norsk sosiologi, synes positivismekritikken å ha tatt mesteparten av brodden av Skjervheims bekymring. Norske sosiologer anno 2006 bør heller stille seg et annet spørsmål: Skal sosiologien være en enhetlig og *integrert*, eller en desentrert og *fragmentert* vitenskap? Dette er et bedre utgangspunkt for å diskutere årsaker til dagens mangel på sosiologisk eksaltasjon. Det er i hvert fall det jeg skal forsøke å argumentere for i denne artikkelen.

Skjervheim stilte sitt spørsmål på begynnelsen av 1960-tallet. Hva har skjedd siden den gang? Hvilken faghistorisk utvikling er det som utgjør horisont for min nye bekymring? På Skjervheims tid var norsk sosiologi både teoretisk, metodisk og tematisk – samt institusjonelt – relativt enhetlig og in-

tegrert. Stikkord er funksjonalistisk teori, ”mykdatasosiologi” og ”problemorienterte” temaer (Aubert 1969; Mjøset 1991:150–70). Ved inngangen til det nye årtusen, på den annen side, er norsk sosiologi splittet opp i et stadig økende antall bindestreksdisipliner med lokale forskningsfronter, lokale problemstillinger, lokale teorier, lokale tidsskrifter, lokale seminarer, egne finansieringskilder, egne institutter/sentre/nettverk og lokale forskerfellesskap. Fredrik Engelstad (1996:246) beskriver treffende norsk sosiologi som en ”koalisjon av bindestreksdisipliner”. Problemet vi er konfrontert med i dag er fraværet av dialog mellom disse, med påfølgende faglig *fragmentering*. Sett gjennom Niklas Luhmanns teoretiske optikk lar norsk sosiologi anno 2006 seg best beskrive som *desentrert*: som bestående av et større antall operativt lukkede og autopoietiske (”selv(re)produserende”) subsystemer som har sluttet å kommunisere med hverandre. Om man forsker på velferdsstaten, konsum, sosiale bevegelser, arbeidsliv, utdanning, idrett, medier, klasse og lagdeling, religion, helse, avvik, rett, kunst, familie, demografi, miljø, kjønn, fattigdom, ungdom, aldring, innvandring eller makt – den altoverveiende tendensen er uansett en *oppsplitting* som kommer til uttrykk gjennom at det som skjer innenfor et felt har forsvinnende lite å si for forskere innenfor andre felt. Det eksisterer ingen felles forskningshorisont eller agenda. Som Tore Lindbekk (2000:11) uttrykker det: ”Foreløpig er det ikke lett å se hvordan forskningsbidragene innen institusjonell økonomi eller politiske valg for eksempel, har relevans for familiesosiologien eller hverandre.”

Men er ikke differensiering og spesialisering både en uunngåelig og ønsket konsekvens av systematisk kunnskapsdannelse om sosiale forhold? For ikke å snakke om av den voldsomme kvantitative veksten i norsk samfunnsforskning etter krigen? Så hva er egentlig problemet? Skjervheim kritiserte den samfunnsvitenskapelige positivismen for dens objektivistiske menneskesyn. Mennesker er ikke ytrestyrte objekter, men intensjonale og indrestyrte subjekter. Dette vil vel omtrent alle norske sosiologer i dag akseptere, i alle fall prinsipielt. Vår tids problem er et annet. Norsk sosiologi er pga. fragmentering i ferd med å gi slipp på *den klassiske sosiologiens forjettelse*, nemlig ambisjonen om å etablere en rimelig *enhetlig* og *integrert* vitenskap om moderne samfunn, bundet sammen institusjonelt, ja, men først og fremst teoretisk og tematisk. Hva det opprinnelig kom an på for sosiologien, var å utvikle en empirisk testet og teoretisk formidlet *helhetlig samtidsdiagnose* med kritiske ambisjoner. Dette er den klassiske sosiologiens forjettelse, og jeg er redd den er i ferd med å gå tapt for oss.

Det er denne bekymringen som er utgangspunktet for min noe polemisk anlagte artikkel. Jeg skal gjøre to ting. Den første og korteste delen av artikkelen består av en faghistorisk plassering og definisjon av sosiologien, med vekt på å få frem noen sentrale styrker og potensielle svakheter ved disiplinens konstituerende erkjennelsesledende interesser. Resten av artikkelen skal jeg så bruke til å diskutere – og, la meg si det med en gang, kritisere – dagens norske sosiologi i lys av den samtidsdiagnostiske ambisjonen. Det er selvfølgelig overordnede tendenser jeg her ønsker å kommentere. Alle norske sosiologer har altså ikke like stor grunn til å føle seg truffet av det jeg har å si – såpass komplekst og heterogent er tross alt det norske sosiologifeltet. Jeg tror allikevel min kritikk rammer en ganske omfattende trend innenfor norsk sosiologi. Men for ikke å bli for generell, og for å unngå å bli anklaget for å angripe stråmenn, vil jeg gjøre bruk av et case jeg mener er representativt for dagens situasjon, den siste utgaven av *Det norske samfunn*, publisert i 2003. Boken speiler i mine øyne svært effektivt mangelen på samtidsdiagnostiske ambisjoner i norsk sosiologi. Samtidig er det et poeng for meg å være kritisk på en konstruktiv måte. Gjennom å lansere fire forslag til samtidsdiagnoser på bakgrunn av *Det norske samfunn*, skal jeg forsøke å vise hvorledes en samtidsdiagnostisk refleksjon og diskusjon kan åpnes opp i forlengelsen av boken. På denne måten ønsker jeg å argumentere for at den klassiske sosiologiens samtidsdiagnostiske forjettelse ikke trenger å tilhøre et tilbaketrukket stadium i fagets historie, men tvert imot fortsatt utgjør en realiserbar fordring – og at vi i det minste bør forsøke å innløse den. Alternativet, slik jeg ser det, er fortsatt økt fragmentering. Jeg skal helt til sist også komme med et praktisk forslag til hvordan dette kan gjøres. Stikkordet her er en sosialfilosofisk og samtidsdiagnostisk revitalisering av den sosiologiske offentligheten.

Den klassiske sosiologiens forjettelse

Sosiologien inngår som et hovedelement i modernitetens særegne *refleksivitet*. Denne refleksivitet har som sitt hovedkjennetegn at moderne samfunn ikke lenger observerer seg selv gjennom religiøs og metafysisk konsiperte verdensbilder, der egenbeskrivelser føres tilbake til et transcendent punkt *utenfor* kultur, institusjoner og personer. Modernitetens refleksivitet er i stedet tuftet på *immanens*; erkjennelse og diskursiv selvtematisering artikuleres alene på sekulære premisser og i et rent sekulært språk. Dette er også den kulturelle

kjernen i hele det moderne opplysningsprosjektet. Tre overordnede refleksive diskurser løper gjennom den moderne epoke. På slutten av 1600-tallet, gjennom "de modernes" brudd med klassisismen, men særlig fra og med romantikken på slutten av 1700-tallet, etableres den *estetiske diskursen om det moderne*. Her legges en estetisk erfaring frisatt fra hverdagslivets økonomisk-praktiske og moralske krav til grunn for en selvstendig kunstnerisk refleksjon over moderniteten.¹ Den estetiske diskursen om det moderne forankres utover på 1800-tallet også institusjonelt i et fremvoksende autonomt kunstfelt. På slutten av 1700-tallet, med Hegel², etableres så den *filosofiske diskursen om det moderne*. Her søker nytidens filosofer, både innenfor (som Hegel) og utenfor (som Nietzsche) academia, gjennom en refleksjon over fornuftens plass og betydning i moderne samfunn å legitimere og kritisere denne samme epoke immanent – dvs. alene ut fra nytidens egne normative ressurser. Endelig, mot midten av det 19. århundre, grunnlegges den *sosiologiske diskursen om det moderne*. Sosiologien kritiserer forestillingen både om estetisk erfaring og filosofisk spekulasjon som refleksivitetens *via regia*. I stedet skal en mer presis og bedre fundert forståelse av samtiden bygges på fremgangsmåter og tenkemåter hentet fra den empiriske naturvitenskapen. Comte og Marx befinner seg på midten av 1800-tallet fortsatt i spenningsfeltet mellom den filosofiske og den sosiologiske diskursen om det moderne, men allerede Durkheim og Weber har ved inngangen til det 20. århundret gitt sosiologien en selvstendig posisjon vis-à-vis filosofien, både faglig og institusjonelt. Det er den sosiologiske diskursen om det moderne det i det videre skal handle om.

Den veldige samfunnsomveltning som modernitetens komme på 17- og 1800-tallet innebar, utgjorde både en politisk og en epistemologisk utfordring. Det *politiske* svar på denne utfordringen ble fremveksten av nye politiske ideologier, som liberalismen, sosialismen og konservatismen. Sosiologien er et svar på moderniteten som *epistemologisk* utfordring. For sosiologien gjelder det å utvikle nye begreper som gjør det mulig å begripe den nye tid. Ifølge Skjervheim (1974:87) kan sosiologien sies å være "[e]t moment i det Hegel kall ånda si sjølv-realisering, eller sagt på ein annan måte: sjølmedvit si vokster i historia". Ved å ta utgangspunkt i Hegel, kunne vi si at sosiologien er en fjerde og ny form for "absolutt" eller helhetlig (totaliserende) kunnskap som har kommet til etter religion, kunst og filosofi (Hegels tre former for absolutt kunnskap), og hvis funksjon er å heve samfunnets selverkjennelse opp på den empiriske vitenskapens sikre grunn.³ Sosiologien, slik den etableres på slutten av 1800-tallet, lar seg derfor genealogisk avgrense og bestemme som

det intellektuelle forsøket på å analysere samspillet mellom samtidens kultur, institusjoner og personer med henblikk på å begrepsliggjøre modernitetens egenart i en helhetlig *samtidsdiagnose*: "[E]t systematisk, historisk reflektert forsøk på samtidsrekonstruksjon" er, som Rune Slagstad (2006:16–7) sier, "sosiologiens egen tradisjon".

Ved å støtte meg til dette korte faghistoriske risset av sosiologien, skal jeg nå gi følgende treleddete definisjon av disiplinen: Sosiologien er den vitenskap hvis siktemål er å utvikle en *empirisk* testet og *teoretisk* formidlet samtidsdiagnose med *kritiske* ambisjoner. I denne definisjonen, nærmere bestemt i samspillet mellom de tre elementene, ligger den klassiske sosiologiens forjetelse. La meg utdype.

1) Helhet og teoretisk formidling

Den klassiske sosiologiens forjetelse er aller tettest forbundet med ambisjonen om å analysere samfunnet *i sin helhet – in toto*. Denne helhetlige orientering, konstruksjonen av samtidsdiagnoser og "store fortellinger" om moderniteten, er en ambisjon faget viderefører fra filosofien. De "store fortellingens død" (Lyotard 1984) og postmodernitetens komme er i så fall også den klassiske sosiologiens død. Sentrum i sosiologiske beskrivelser av moderne samfunn er ambisjonen om å analysere på en helhetlig måte hvorledes delene i samfunnet – kulturelle mønstre, institusjonelle ordninger og sosialiserte personer – samspiller, reproduseres og forandrer seg. C.W. Mills (1959:11–14) har fanget opp dette med begrepet "sosiologisk fantasi": Gode sosiologiske studier beveger seg samtidig på tre nivåer: det individuelle, det strukturelle og det historiske. Vi kunne si det slik at faget representerer en form for sekularisert tragedieskrivning. I sin sosiologisk avmystifiserte form fremstår grekernes skjebnebegrep, *moira*, som sosiale strukturer og latente (dys)funksjoner. De overindividuelle kreftene som styrer menneskets liv oppfattes ikke lenger, etter sosiologiens avnaturalisering, som kosmiske skjebnekrefter, men institusjonelle rammebetingelser, sosiale strukturer og uintenderte og ukoordinerte aggregerte utfall av individuelle handlinger.⁴

For å lykkes i dette forehavende, er det nødvendig å utvikle et teoretisk enhetlig og komplekst begrepsapparat. Så kommer det ikke som noen stor overraskelse at sosiologien alltid har vært preget av omfattende teoretiske og sosialfilosofiske debatter, at de viktigste teoridebattene innenfor faget har dreid seg om forholdet mellom aktør/struktur, individ/samfunn og mikro/ makro osv., og at ledende navn innenfor dagens teorifelt, som Giddens, Bourdieu og

Habermas, nettopp er tenkere som har bidratt til å overskride ulike former for dualismer og slik styrket den sosiologiske fantasi.

Fremstående eksempler på teoretisk integrerte og helhetlige samtidsdiagnoser fra sosiologiens historie er Marx' teori om kapitalismen, Tönnies' begrepspar *Gemeinschaft* og *Gesellschaft*, Webers studier av modernitetens formale rasjonalitet, Durkheims teori om overgangen fra mekanisk til organisk solidaritet, Parsons' systemteoretiske og evolusjonshistoriske studier av moderne sosiale systemer, Luhmanns teori om funksjonell differensiering, Habermas' teori om systemets utdifferensiering og påfølgende kolonisering av livsverden, Becks teori om risiko og individualisering og Castells analyser av informasjonsalderen. Dette er alle teorier som setter eller kan sette omfattende empirisk materiale inn i en begrepslig formidlet og teoretisk enhetlig samtidsdiagnose. Flere kunne vært nevnt.

Hvis ambisjonen om teoretisk integrerte samtidsdiagnoser fanger opp i seg svært mye av den klassiske sosiologiens forjettelse, går den også svanger med visse fristelser til *utarting*. Ikke bare kan et høyt abstraksjonsnivå lett gå på bekostning av nyanser og variasjon ved at for mange ulike fenomener blir underordnet noen få svært generelle begreper ("individualisering", "rasjonalisering" etc.). Det er også en fare for at det legitime behovet for begrepslig integrasjon og selvstendig teoretisk refleksjon kan munne ut i svært abstrakte og svakt empirisk forankrede sosialfilosofiske byggverk. Mertons (1968a) kjente artikkel om "theories of middle range" er det klassiske uttrykk for en slik bekymring, og Mills (1959:kapittel 2) holder Parsons' funksjonalisme frem som selve skrekkeeksemplet på "grand theory" og et sosialfilosofisk skrivebordsprodukt uten verken empirisk forankring eller nytte.⁵ Dette bringer meg over til mitt neste punkt.

2) Empirisk testing

Skal teoretisk integrerte og helhetlige analyser munne ut i pålitelige samtidsdiagnoser, må de nemlig bygges på den moderne empiriske vitenskapens sikre grunn: *erfaringen*. Dette er sosiologiens utgangspunkt. Alle de tre moderne hovedformene for refleksivitet kjennetegnes ved at de bryter med teologiens tro på at veien til sannheten går via den korrekte utlegning av autoritative tekster som bærer vitnesbyrd om guds åpenbaring. Men sosiologien bryter i tillegg også med den estetiske diskursens vektlegging av estetisk erfaring og den filosofiske diskursens orientering mot selvstendig filosofisk spekulasjon. Ikke kunstnerens "inspirasjon" eller filosofens "transcendentale" innsikter, men

den systematiske og metodisk sikre innsamling av *erfaringsdata* er sosiologens foretrukne vei. Sosiologiske samtidsskildringer skal testes mot erfaringen, fordi bare sansene gir grunnlag for å avgjøre hvorvidt teorier virkelig korresponderer med virkeligheten eller ikke. Data, i form av kvalitative (tekst) og/eller kvantitative (tall) representasjoner av virkeligheten, gjør at sosiologien i en viss forstand står på fastere intellektuell grunn enn både kunsten og filosofien. Sosiologien og samfunnsvitenskapen har i tråd med dette, som kjent, utviklet et meget rikt repertoar av teknikker både for innsamling og analyse av data, uten at jeg trenger gå nærmere inn på det her.

Men også kravet til empirisk testing eller falibilisme kan perverteres. Hvis sosiologiens ambisjon om teoretisk integrasjon kan peke i retning av ørkesløs sosialfilosofisk spekulasjon, kan kravene til empirisk testing likeså gjerne kunne ut i andre former for pervertering som overdreven teknisk-metodisk spissfindighet (metode for metodens skyld), overdreven detaljfiksering på bekostning av mer helhetlige og viktige problemstillinger (tematisk innsnevring) og mangel på teoretisk formidling av data, slik at forskjellen på forskning og utredning til slutt blir svært uklar. Mills omtalte i kjent sarkastisk stil teorisvake former for sosiologi for "mindless empiricism", noe han ikke var mindre skeptisk til enn "grand theory". Selv kunne jeg, med Derrida, tenke meg å kalle den empiriske fanatismen vi finner hos enkelte norske samfunnsforskere, en underform av en mer allmenn vestlig-moderne *nærversmetafysikk*. Denne kommer til uttrykk i troen på at det umiddelbart sanselig gitte er mer sant og virkelig enn det teoretisk formidlede – igjen basert på en forestilling om at vi gjennom erfaringen har tilgang til en "ren" språk- og teoriuavhengig virkelighet. Som vi imidlertid vet, har dette siden Kant vært en gjendrevet epistemologisk posisjon.⁶ I denne sammenheng kan det være på sin plass å minne om, med en parafrase over nettopp Kant, at selv om teori uten empiri er *tom*, er empiri uten teori *blind*. Parsons (1954:348) konstaterer helt korrekt: "The history of science testifies eloquently to the fundamental importance of the state of its theory to any scientific field." Empirisk testing er bare en av tre dimensjoner ved den klassiske sosiologiens forjettelse. Glemmer vi det, går også forjettelsen tapt.

3) Samtidskritikk

Den siste av de tre dimensjonene ved den klassiske sosiologiens forjettelse er den kritiske impuls. At jeg har plassert den til sist, gjør den ikke mindre viktig. Sosiologien, slik den opprinnelig ble oppfattet, skulle nemlig ikke bare ana-

lysere overgangen fra tradisjonelle til moderne samfunn, men også *kritisere* uheldige trekk ved den nye samfunnsform som fra 17- og 1800-tallet vokste frem i det nordvestlige hjørnet av Europa – og som derfra har spredt seg utover hele verden. Det gjaldt å gripe de potensielt negative konsekvensene av moderne utviklingstrekk som kapitalisme, byråkratisering, urbanisering, sekularisering, individualisering osv.⁷ Dette har fått enkelte til å hevde at sosiologien primært er en konservativ vitenskap.⁸ De fleste klassiske sosiologene, som Marx, Weber, Tönnies, Simmel og Durkheim, var imidlertid like mye preget av progressivt-liberale ideer fra opplysningstiden som fra romantikkens politisk-filosofiske konservatisme. Sosiologien har, i nyklassikeren Habermas' (1971) ord, alltid hatt både "kritiske" og "konservative" oppgaver, og sosiologisk modernitetskritikk har derfor kommet hovedsakelig fra *to* hovedposisjoner.⁹ På den ene siden finner vi en romantisk inspirert konservativ bekymring for samfunnsoppløsning og meningsstap i forlengelsen av kulturell sekularisering, institusjonell differensiering og biografisk individualisering. Denne kritikkens akse er mangelen på sosial *orden*. Durkheims selvmordsstudie er et godt eksempel. På den annen side, og ikke mindre viktig, finner vi en liberal bekymring for at moderniteten etablerer nye former for sosial orden som går på bekostning av individets muligheter for livsutfoldelse. Mangelen på *frihet* er her det sentrale. Marx' fremmedgjøringsanalyser og Webers byråkrateori er eksempler på dette.

Også den kritiske impuls har imidlertid sin innebygde fare. Normative vurderinger og politiske agendaer kan svekke vitenskapens integritet og objektivitet.¹⁰ Vitenskap handler først og fremst om sannhet, ikke om moral og politikk. Det vil selvfølgelig ikke si at ikke sannheten kan brukes kritisk eller politisk. Forutsetningen for dette er imidlertid at man klarer å skille mellom normative spørsmål og argumenter på den ene siden og empirisk-teoretiske på den annen. Også normative spørsmål, rettferdighetsoppfatninger og moralske intuisjoner kan og bør gi retning til vitenskapelige spørsmål, problemstillinger og hypotesedannelse, men sosiologiske analyser og konklusjoner må i tillegg *alltid* underlegges etablerte krav til vitenskapelig objektivitet, som empirisk støtte, logisk stringens og teoretisk-begrepslig formidling. Det er disse som sikrer vitenskapens rasjonalitet og universalitet – i ett ord: dens kognitive gyldighet.

Postmoderne standpunktteori er i mine øyne et eksempel på kritisk-normativ utglidning. Hos for eksempel Dorothy Smith (1990) diskvalifiseres nærmest all mainstream sosiologi *a priori* allerede i egenskap av å være et på-

stått uttrykk for den vestlige heteroseksuelle mannens blikk og erfaringsverden – og slik indirekte også en maskulin hersketeknikk. Sosiologien, slik den hittil har blitt praktisert, sier mer om mannen og patriarkalske herskeformer enn om samfunnet. Kanskje har Smith rett, men en vitenskapelig teori eller posisjon kan uansett ikke desavueres bare på grunnlag av forskerens gruppetilhørighet. En slik kunnskapssosiologisk reduksjonisme, som setter likhetstegn mellom kunnskapens opphav og gyldighet, bør vi unngå – noe allerede Skjervheim (1973) lærte oss. Det finnes ingen annen *legitim* måte å tilbakevise en vitenskapelig teori på enn å kritisere den med utgangspunkt i universalistiske kriterier for vurdering av *kognitiv gyldighet*, kriterier hvis funksjon nettopp er å nøytralisere betydningen av faktorer som kjønn, religion, politisk tilhørighet, etnisitet, rase, seksuell legning osv. Som Merton (1968b:607) sier: "[t]ruth claims, whatever their source, are to be subjected to preestablished impersonal criteria (...). The acceptance or rejection of claims entering the list of science is not to depend on the personal or social attributes of their protagonist: his [sic!] race, nationality, religion, class and personal qualities are as such irrelevant."

Dette er altså den klassiske sosiologiens forsettelse: *en empirisk testet og teoretisk formidlet helhetlig samtidsdiagnose med kritiske ambisjoner*. En ting er imidlertid å redegjøre for denne, noe annet er å begrunne dens fortsatte gyldighet. Bør vi fortsatt samles under den klassiske sosiologitradisjonens fane? La meg gi to argumenter for at det er akkurat det vi bør: et faginternt og et politisk-normativt. Det faginterne argumentet er at et fag har sine klassikere for å unngå å forspille sine ambisjoner i møte med hverdagsforskningens rutinisering og press fra omgivelsene. Klassikerne satte intellektuelle standarder og etablerte forskningsagendaer som fortsatt har som funksjon å påminne oss sosiologer om hvem og hvordan vi er når vi virker på vårt beste – i tråd med vår "egentlige" sosiologiske natur. Som Hernes (1986:332) sier: "Kjennskap til klassikere i de enkelte fag skal gi modeller for godt arbeid. De skal tydeliggjøre hva det er verd å strekke seg etter". Slik har den klassiske sosiologiske forsettelsen jeg har skissert opp fortsatt gyldighet som intellektuell retningsanviser og "regulativ idé" – som det vi burde strebe etter å realisere. Men også politisk-normativt lar det seg argumentere for den klassiske tradisjonens fortsatte eksistensberettigelse som ledd i modernitetens opplysningsprosjekt og uttrykk for en kritisk-rasjonell refleksivitet som vil svekkes i den grad tradisjonen fra klassikerne ikke videreføres. Paroleaktig, og nok en gang gjennom å parafrasere Kant, handler det om å ha mot til å gjøre politisk og personlig

bruk av sin samtidsdiagnostiserende sosiologiske fornuft i forsøket på å tre ut av selvpåført strukturell umyndighet.

Norsk sosiologis mangel på forjettelse

Så langt den klassiske sosiologiens forjettelse. Hvis vi nå kaster et blikk på norsk sosiologi, med denne som utgangspunkt, hva får vi da se? Norsk sosiologi er på de fleste måter en suksess, i hvert fall ytre sett. Målt med indikatorer som antall forsker- og undervisningsstillinger ved universiteter og høyskoler, instituttsektorens størrelse, publisert forskning, antall uteksaminerte studenter, betydning for forvaltning og næringsliv, sosiologers posisjon på arbeidsmarkedet og synlighet i offentligheten, har sosiologifaget en sterk posisjon i dagens norske samfunn (Engelstad 2000:15–6; Lindbekk:7; Brox 2000:25–6). Mye av den forskningen som publiseres er også av høy kvalitet. Slik har norsk sosiologi i etterkrigstiden nytt godt av den sosialdemokratiske velferdsstatens ekspansjon, med påfølgende behov for kunnskap om det samfunn den skulle reformere, men også av den postindustrielle utdanningsrevolusjonen og studentopprørenes flukt fra naturfagene og over til samfunnsfagene på 1960- og 70-tallet. Dette er vel og bra. Ingen sosiolog vil jo kritisere den økte samfunnsmessige betydningen til sitt eget intellektuelle hjertebarn. Allikevel er ikke alt som det burde være. Suksessen har sin pris. Kvantitativ vekst har medført en faglig spesialisering og differensiering som ikke på noen måte har blitt ledsaget av tilsvarende forsøk på tematisk og teoretisk *integrasjon*. Og differensiering uten integrasjon ender i *fragmentering*. Jeg vil derfor tillate meg å hevde at det som er hovedproblemet i norsk sosiologi i dag, er mangelen på forsøk på å integrere en stadig mer desentrert og bindestreksorganisert sosiologisk kunnskapsproduksjon. Og er det noe denne fragmenteringen særlig går utover, er det den klassiske sosiologiens forjettelse. Satt på spissen: Der den klassiske sosiologiens forjettelse var en empirisk testet og teoretisk formidlet samtidsdiagnose med kritiske ambisjoner, kan vi mer treffende beskrive norsk sosiologi anno 2006 som empirisk testede, men teoretisk uformidlede sektoranalyser uten altfor kritiske ambisjoner. Norske sosiologer er i ferd med å bli en ganske anonym mengde spesialiserte og metodesterke ”samfunnsforskere” uten noen sterk felles fagidentitet eller et kollektivt vitenskapelig prosjekt. Tar jeg ikke feil, er dette forhold også hovedårsaken til mangel på eksaltasjon i norsk sosiologi for tiden. I den følgende diskusjonen av norsk

sosiologi har jeg ikke tenkt å si mer om den empiriske dimensjonen. De færreste vil være uenige med meg i at den er godt ivaretatt. Det er ikke her skoen trykker. Det jeg bekymrer meg over er i stedet delvis den *kritiske* dimensjonen, men fremfor alt den *helhetlige* ambisjonen i tradisjonen fra klassikerne. Derfor skal jeg først veldig kort si litt om samtidskritikkens skjebne, før jeg tar for meg det som er mitt hovedanliggende i artikkelen: mangelen på samtidssdiagnostiske ambisjoner i norsk sosiologi.

Fra regimeopposisjon til integrasjon

Norsk sosiologi har en lang og ærerik fortid som samfunnets "varsellampe". Sosiologifaget var i gullalderperioden fra begynnelsen av 1950-tallet til langt ut på 1970-tallet preget av Auberts (1969) program for en "problemorientert empirisme", hvor det gjaldt å sette "spørsmål under debatt". Sosiologien skulle være, og var lenge, "velferdsstatens dårlige samvittighet" (Mjøset 1991: 155). Slagstad (1998:371–92) uttrykker det slik at sosiologien var ledd i en ellers ikke altfor utbredt "regimeopposisjon" under arbeiderpartistaten. Målet var å avdekke moderniseringsprosessens dysfunksjoner, det være seg rettssystemets klassejustis (Aubert), konflikt mellom arbeid og kapital i industribedrifter (Lysgaard), normalisering og regulering av avvikere gjennom skole, psykiatriske institusjoner og fengsler (Løchen/Mathiesen/Christie/Galtung), maskulin dominans gjennom kjønnsroller i familien (Grønseth/Holter), press på tradisjonelle livsformer i distriktene som følge av strukturrasjonalisering i primærnæringene (Brox) osv. Kritikken fikk et kraftig oppsving og ble intensivert med studentopprøret og "aksjonsforskningen" på slutten av 1960- og begynnelsen av 1970-tallet. Deretter satte rutiniseringen av den kritiske karisma inn på 1980-tallet. Ifølge Lars Mjøset (1991:242–5) var det Gudmund Hernes som fremfor noen bidro til dette. Med sine "styringssystemer" (Hernes 1978) gjorde han et stort antall nyutdannede sosiologer, som ikke alle lenger kunne regne med å gå over i forskning, stuerene for forvaltning og (etter hvert) næringsliv. Prisen var profesjonalisering og teknokrativering, eller det både Thomas Mathiesen og Terje Rød Larsen (om enn med ulikt normativt fortegn) har kalt "disiplineringen" av sosiologien – og i klar kontrast til det regimekritiske paradigmet som hadde dominert tidligere. Og slik har det hovedsakelig fortsatt.¹¹ Det bedrives fortsatt kritisk sosiologi i Norge. Hernes selv gjorde interessante, om enn omstridte, klasseanalyser tidlig på 1980-tallet, og klasse- og

lagdelingsforskerne har også etter at Hernes forlot sosiologien fortsatt å levere viktig forskning som utfordrer den egalitære selvforståelse som har festnet seg i mye av den norske offentligheten. Et enda mer dagsaktuelt eksempel på kritisk sosiologi er den siste Makt- og demokratiutredningens konklusjoner. I god elendighetssosiologisk tradisjon bekymrer man seg her over det parlamentariske folkestyrets situasjon i en tid preget av rettsliggjøring, mer marked, mindretallsparlamentarisme, globalisering, et sivilsamfunn preget av ideologisk uttørring osv. (Østerud m.fl. 2003). Også mye av dagens kjønnsforskning foregår innenfor rammene av et maktkritisk feministisk prosjekt. Avdekking av dysfunksjoner er imidlertid ikke noe samlende program for sosiologien lenger, slik det langt på vei var i gullalderen. Med fare for å overgeneralisere, vil jeg derfor hevde at sosiologien er mer integrert i samfunnet i dag enn den var på 1950-, 60- og 70-tallet. Fra å kritisere systemet, er den blitt en del av det. Dette setter den *kritiske* dimensjon ved den klassiske sosiologiens forjettelse under press. Ifølge Engelstad (2000:17) er det således "[m]ange som føler at sosiologien er i ferd med å bli borgerlig og veltilpasset, og lengter etter en ny giv for kritisk teori."

En casestudie i bindestreks-sosiologi: Det norske samfunn

Det jeg allikevel oppfatter som et mye større problem i norsk sosiologi, er mangelen på teoretisk *integrasjon* og en *helhetlig* samtidsdiagnostisk ambisjon. Det er dette problemet jeg vil vie resten av artikkelen til. Som jeg allerede har påpekt, har ikke vekst, spesialisering og differensiering blitt ledsaget av tilsvarende teoretisk og samtidsdiagnostisk integrasjon. Resultatet er nettopp den fragmentering av sosiologien vi i dag opplever, med oppsplitting i et stadig økende antall temmelig lukkede bindestreksdisipliner. Og dette har ført til at det viktigste element i den klassiske sosiologiens forjettelse er i ferd med å gå tapt, nemlig forsøket på å lage en *enhetlig* teori om *hele* samfunnet. Det er symptomatisk for dagens situasjon at det nå er historikere som, med visse unntak, ivaretar det samtidsdiagnostiske mandat vi sosiologer faghistorisk ble gitt.¹²

Jeg påtar meg selvfølgelig en meget stor bevisbyrde når jeg kommer med slike generelle påstander, en byrde jeg ikke fullt ut kan innløse her, selv om jeg konstaterer at også sentrale og erfarne representanter for faget bekymrer seg for "pulverisering" (Lindbekk 2000:5) og mangelen på "helhet og stor teori" (Engelstad 2000:19–20). I stedet for å gå i bredden, velger jeg i det følgende å gå i dybden og argumentere for min fragmenteringshypotese gjen-

nom å ta for meg et sentralt og forhåpentligvis representativt case. Den siste Makt- og demokratiutredningen ville i så fall vært et takknemlig alternativ. I løpet av utredningens fem virksomme år, fra 1999 til 2003, ble det produsert intet mindre enn 50 bøker og 76 rapporter av over 300 forskere fra svært mange forskjellige forskningsmiljøer, publikasjoner som svært ofte hadde lite annet felles enn utredningens emblem på omslaget. Sammenligner vi den siste med den første maktutredningen er det også en forskjell som raskt slår en. Gudmund Hernes (1975) innledet den første maktutredningen med å skrive et samlende og enhetlig teoretisk rammeverk for hele utredningen. Den siste maktutredningens teorigrunnlag (Engelstad red. 1999) derimot, er en antologi hvor i alt 13 forfattere presenterer et knippe ledende sosiologer, filosofer og statsviteres teorier om makt – uten noe samlende grep utover at betydningen av språk, kommunikasjon, symboler og identitet har kommet til siden Hernes' bytteteoretiske ansats – den "språklige vendingen" begynner å gjøre seg gjeldende også i norsk sosiologi. Andre har imidlertid kommet meg i forkjøpet når det gjelder å kritisere makt- og demokratiutredningen for mangel på tematisk helhet og enhetlig teoretisk rammeverk (Bugge m.fl. 2004). Jeg har derfor valgt meg et annet case, den fjerde og foreløpig siste utgaven av *Det norske samfunn* (heretter *DNS*) fra 2003 (Frønes og Kjølørød 2003).¹³

I *DNS* presenterer 21 ledende norske sosiologer forskningsfronten innenfor det som er deres respektive fagfelt i forsøket på å gi en noenlunde helhetlig beskrivelse av dagens norske samfunn. Tradisjonen går helt tilbake til 1968, da den første utgaven av *DNS* ble publisert (stensilert utgave allerede i 1963). Og bare så det er sagt, her er det mye god sosiologi. Artikkelforfatteren har lært mye av å lese boken, selv om kvaliteten på bidragene også svinger en del. Det jeg skal gripe tak i, er imidlertid ikke enkeltbidrag, men heller det helhetsinntrykk en får som leser av boken. Lykkes boken i det som er dens uttalte intensjon, å gi en helhetlig beskrivelse av dagens norske samfunn? Svaret er etter min mening nei. Det som umiddelbart slår en, er nemlig hvor fragmentert boken er, og dermed også hvor uklart og *lite helhetlig* det bildet den gir av det norske samfunnet ender opp med å bli. La meg utdype.

Boken består av i alt 18 kapitler, som presenterer hvert sitt aspekt ved dagens Norge, som arbeidsliv, velferdsstat, familie, medier, religion, konsum, helse, fattigdom osv. Alle kapitlene er informative, noen også direkte interessante og stimulerende. Det som imidlertid er bokens store svakhet, er følgende: Det gjøres i *DNS* overhodet *ingen* forsøk på å samle de 18 ulike bidragene i en mer enhetlig og helhetlig samtidsdiagnostisk beskrivelse av Norge.

De enkelte kapitlene i boken kommuniserer aldri eksplisitt med hverandre (på tross av at vi får vite at forfatterne har møttes flere ganger under skriveprosessen), og boken er kun utstyrt med en innledning på 1,5 sider der redaktørene unnlater å gjøre noe forpliktende forsøk på å trekke ut og veve sammen noen samlende tråder på tvers av alle enkeltbidragene. Ansvarer for å avdekke eventuelle overordnede mønstre i de prosesser som i boken analyseres stykkevis og delt, blir helt overlatt til leseren. Satt på spissen er derfor bokens tittel misvisende. Det er ikke *det* norske samfunn, i bestemt form entall, vi stifter bekjentskap med, men 18 ulike norske samfunn, alt etter om vi bruker helse, sosial ulikhet, velferdsstat, medier etc. som inngangsport til å beskrive samfunnsutviklingen. Slik har boken mer enn collageformen til felles med et modernistisk kunstverk. Også den leser- eller resepsjonsbaserte utformingen plasserer *DNS* på linje med en estetisk tradisjon som legger vekt på at det er publikum, i dette tilfellet leseren, som skaper mening i det som fra kunstneren(e)s side er et åpent og endemisk flertydig verk.

Redaktørene avslutter sin innledning slik: "Vi tror analysene i *Det norske samfunn* kan gi en beskrivelse av det norske samfunn og dets utvikling, og hjelpe den som ønsker å trenge inn i historiens komplekse listighet." (Frønes og Kjølørød 2003:14). Selv er jeg av den oppfatning at *DNS* sier nesten like mye om norsk sosiologi som det norske samfunn. Bokens mange ukoordinerte bidrag og mangel på teoretisk og samtidsdiagnostisk helhet speiler en situasjon hvor faglig fragmentering har satt sosiologiens klassiske forjettelse under press. Også norsk sosiologi er blitt utsatt for "historiens komplekse listighet" – hvis vi forstår fragmentering som den uintenderte konsekvensen av kvantitativ vekst og spesialisering i en periode hvor teoretisk og samtidsdiagnostisk integrasjon samtidig ikke har vært et satsingsområde.

Samtidsdiagnostiske veier ut av Det norske samfunn

Jeg skal nå tillate meg å forandre angrepsvinkel. I stedet for å kritisere *DNS* mer inngående, vil jeg heller vise hvilken vei man kunne tatt med boken hvis man hadde hatt mer omfattende samtidsdiagnostiske ambisjoner. Dette er en mer indirekte, men også mer konstruktiv form for kritikk, hvor målet er å etablere den etterlyste dialogen mellom spesialisert bindestreks-sosiologi og samtidsdiagnoser i tradisjonen fra klassikerne. Jeg skal lansere fire samtidsdiagnostiske fortolkninger av det norske samfunn. De er alle, på et unntak

nær, basert på lesningen av *DNS*, og den ene som ikke er det, er det på en måte den også, ved at den henter frem hva jeg mener *DNS* i for liten grad har prioritert. De fire samtidsdiagnosene er inspirert av hver sin sosiologiske modernitetsteoretiker, noe som altså er ment å illustrere fruktbarheten av å bryne spesialisert bindestrekkssosiologi opp mot modernitetsteori i tradisjonen fra klassikerne. Her blir det bare plass til å trekke opp de store linjene.

1) Et desentrert norsk samfunn? Niklas Luhmann

Den modernitetsteoretiske samtidsdiagnosen som ligger nærmest *DNS*, slik boken foreligger, i sin collagepregede form, finner vi hos den nylig avdøde tyske sosiologen Niklas Luhmann (1927–1998). Luhmann (1997) hevder at moderne samfunn er *funksjonelt differensierte*. I dette ligger at de er splittet opp i en rekke subsystemer som fungerer ("kommuniserer") i henhold til hver sin systemspesifikk kode og ivaretar hver sin bestemte funksjon for samfunnet. Slik kommuniserer vitenskapen i henhold til koden sannhet/usannhet, og ivaretar funksjonen å produsere empirisk testet og teoretisk formidlet kunnskap; massemediene kommuniserer i henhold til koden nyhet/ikke-nyhet, og ivaretar funksjonen å gi folk noe å snakke om i hverdagen osv. Luhmann er av den oppfatning at funksjonelt differensierte samfunn er *desentrerte* all den tid subsystemene ifølge ham snakker radikalt forskjellige språk og ikke kan kommunisere med hverandre. For det enkelte system utgjør de andre systemene bare omverdenkompleksitet som må håndteres systeminternt: Vitenskapen forstår ikke mediene (og omvendt!), kunsten forstår ikke økonomien, religionen forstår ikke politikken osv. Perspektivene lar seg ikke samordne, altså eksisterer det intet felles og enhetlig kulturelt punkt hvorfra verden kan observeres. Det finnes heller intet privilegert subsystem som kan overvåke og samordne de andre subsystemenes ytelser. Konsekvensen er at det i moderne samfunn verken er mulig å observere eller styre samfunnet på en helhetlig måte. Samfunnet er kulturelt og institusjonelt desentrert.

Slik *DNS* umiddelbart fremstår, inviterer den helt opplagt til en luhmanniansk samtidsdiagnose. Det inntrykk vi sitter igjen med etter å ha lest boken, er av et norsk samfunn splittet opp i en rekke spesialiserte sektorer, som utdanning, økonomi, velferdsstat, religion, medier etc., sektorer som fungerer relativt uavhengig av hverandre og derfor kan beskrives separat – slik *DNS* gjør. Luhmanns modernitetsteori gjør det følgelig mulig å *eksplisere* den samtidsdiagnosen som så å si ligger latent eller mellom linjene i boken. Summen av 18 isolerte enkeltbeskrivelser av ulike samfunnssektorer, hvor

spørsmålet om koordinering og kommunikasjon *mellom* disse ikke reises, blir et desentrert samfunn. Luhmanns desentreringstese er dermed også velegnet til å *legitimere* den bindestreks-sosiologiske tilnærmingen som er valgt: Et desentrert samfunn rettferdiggjør en desentrert sosiologi. Det er imidlertid ikke mange norske sosiologer som har jobbet med Luhmanns modernitetsteori, på tross av hans sterkt stigende posisjon i internasjonal sosiologi.¹⁴ Så blir da heller ikke desentreringstesen drøftet noe sted i *DNS*. Min ryggmargsfølelse sier meg også at ikke mange av artikkelforfatterne er villige til å gå like langt som Luhmann i retning av å beskrive det norske samfunnet som desentrert og fragmentert.

2) Et individualisert norsk samfunn? Ulrich Beck

En annen samtidsdiagnostisk vei ut av *DNS* er Ulrich Becks individualiseringstese. Denne kan på en enhetlig og overgripende måte fange opp nye eller i hvert fall forsterkede trekk ved samfunnsutviklingen siden forrige utgave av *DNS* ble publisert i 1986. Individualiseringstesen (Beck 1992; Beck og Beck-Gernsheim 2002) hevder, kort fortalt, at vi har forlatt et stramt organisert og kollektivistisk industrisamfunn hvor folks identiteter og livsløp ble regulert av kjerneinstitusjoner som nasjonalstat, arbeid (klasseposisjon) og en kjønnsdelt kjernefamilie. Globalisering, klassesamfunn "på hell" og kvinnes uttreden i arbeidslivet har de siste par tiårene rystet industrisamfunnets institusjoner. I det sosiale tomrommet som dermed oppstår, gis (eller påtvinges) folk en valgfrihet som i utstrakt grad gjør dem til herrer over egne liv: Individuell valgfrihet erstatter institusjonell kontroll som samfunnslivets logikk.

Stikkordsregisteret i *DNS* inneholder mange oppslag på "individualisering". Det tyder på at individualiseringstesen står rimelig sterkt i boken. Tar vi for oss artiklene enkeltvis, finner vi også her en god del støtte for Becks teori, som kvinners økte yrkesaktivitet (kap. 5 og 10), omfattende endringer i kjernefamiliens organisering (kap. 10), utdanningsvekst (kap. 3), urbanisering (kap. 13), kulturell differensiering og globalisering (kap. 17), flerkannelsamfunnet (kap. 16), individualisering av religionen (kap. 15), den "postmoderne" fattigdommen (kap. 8) og kunderollens økte betydning som kulturell orientering (kap. 18). Dette er alle sentrale sosiale trender som i sum tyder på at individualiseringstesen beskriver en utvikling vi i hvert fall ser konturene av også i Norge. Det mange av artiklene i *DNS* fanger opp, er trolig en samfunnsutvikling hvor stadig flere gis muligheten eller eventuelt tvinges til å leve "sitt eget liv" (Beck og Beck-Gernsheim 2002:22) – uten de faste sosiale

orienteringspunkter og rollemodeller som preget industrisamfunnet. Lokalsamfunnet, familien, statskanalen, foreldres autoritet, kjønnsroller, arbeidslivet, nasjonalkulturen og statskirken gir ikke folk den samme trygghet og forutsigbarhet som før. Kanskje nærmer vi oss den "andre" moderniteten også i Norge? Ved å ta utgangspunkt i Beck, kan vi stille spørsmålet om ikke Norge er i ferd med å forlate industrisamfunnet og ta spranget inn i en ny og mer individualisert modernitet.

3) Et anomisk norsk samfunn? Robert K. Merton¹⁵

En svært interessant kløft går imidlertid gjennom *DNS*. Boken preges nemlig av en ganske klar front mellom bidrag som henholdsvis gir støtte til eller kritiserer individualiseringstesen. Og ikke bare det, antagonistene, hvis vi kan kalle dem det, tar i hovedsak for seg hver sin del av samfunnet: sosial struktur vs. kultur. På den ene siden pekes det i *DNS* på en del svært tunge og stabile *strukturelle* mønstre i det norske samfunn. Klasseforskjellene er fortsatt betydelige, og de har ikke endret seg vesentlig de siste tiårene (kap. 6); sammenhengen mellom klassebakgrunn og utdanning er sterk og stabil (kap. 3); det norske arbeidsmarkedet er kraftig kjønnssegregert, både vertikalt og horisontalt (kap. 5); kulturelle vaner er klassespesifikke (Kap. 6 og 17); og helse er tett forbundet med kjønn og klasse (kap. 9). På den annen side gir flere bidrag i *DNS* uttrykk for at individualiseringstesen har fått gjennomslag i *kulturen*, dvs. i måten vi forstår oss selv på. Flerkanalsamfunnet (kap. 16), kulturell differensiering (kap. 17), nyliberal ideologi (kap. 17), religiøs valgfrihet (kap. 15), etnisk pluralisme (kap. 14) og kunderollens utbredelse som kulturell orientering (kap. 18) er kulturelle trekk som alle peker i denne retning. Dette tyder på at dagens norske samfunn er preget av en motsetning mellom på den ene siden en ganske tung og stabil sosial struktur, som gjennom klassebakgrunn, kjønnsroller, utdanningssystemet og arbeidsmarkedet fortsatt i stor grad regulerer folks livsløp, og på den annen side en kulturell meningsfære og selvforståelse som best beskrives gjennom begreper som pluralisme, valgfrihet og individualisering.

Robert K. Merton (1968c) hevdet i sin tid i artikkelen "Social structure and anomie" at det amerikanske samfunnet var preget av en sterk spenning mellom nettopp kultur og struktur. Kulturens idealisering av "the american dream" og "the selfmade man" ble for et flertall av befolkningen motvirket av en sosial struktur som systematisk la klassemessige, kjønnsmessige og etniske hindre i veien for realiseringen av de samme målene. Denne motsetningen mel-

lom kulturelt foreskrevne mål og institusjonaliserte midler omtalte Merton som "anomi" – i en omfortolkning av Durkheims begrep. I den grad den samme spenningen mellom kulturell selvforståelse og sosial struktur preger det norske samfunn, lever vi i dag i et anomisk samfunn – i Mertons betydning av begrepet. Gjennom kulturen oppfatter vi oss som pluralistiske, individualiserte og strukturelt frisatte, mens det i virkeligheten er slik at institusjonene og den sosiale strukturen fortsatt legger tunge føringer på våre liv. Spenningen mellom flere av bidragene i *DNS* kan tyde på at en slik samtidsdiagnose absolutt har noe for seg. Det ville vært svært interessant å se dette bli diskutert eksplisitt i *DNS*. Det ville derfor imidlertid ha krevd sterkere samtidsdiagnostiske ambisjoner og en vilje til å etablere en dialog *mellem* de ulike bidragene i boken.

4) Et demokratisk norsk samfunn? Jürgen Habermas

Det samtidsdiagnostiske perspektiv som ligger mitt eget sosiologiske hjerte nærmest, er samtidig det som på en måte ligger lengst unna *DNS*. Det består i å hevde, i tråd med Jürgen Habermas' (1996) modernitetsforståelse, at dagens norske samfunn har sitt sentrum i politikken og folkestyret – altså i *demokratiet*. Historisk er det liten tvil om den nasjonale suverenitetens, politikken og folkestyrets helt sentrale plass i det norske samfunn. Ikke uten grunn står årene 1814, 1884, 1905, 1945 og 1972 frem som de viktigste markørene for norsk identitet og samfunnsutvikling. Det er også, slik historikerne har lært oss, ulike politiske prosjekter og regimer som har gitt de forskjellige epokene i moderne norsk historie deres navn og karakteristika, som "embetsmannsstaten" (1814–84), "venstrestaten" (1884–1935), "arbeiderpartistaten" (1935–81) og "høyrestaten" (1981–?). Slik må det være så lenge politikken er det sted der sosiale konflikter og utviklingstrekk artikuleres, spiller seg ut og (så langt) løses. Politikken har på denne måten som ingen annen institusjon samfunnsomdannende og identitetsskapende kraft. Det overrasker derfor i hvert fall denne leseren at man kan kalle en bok "det norske samfunn" uten å vie et eget kapittel til politikken og demokratiet. I *DNS* behandles det politiske system og folkestyret bare over seks sider, som del av et mer omfattende og generelt kapittel om makt i Norge (kap. 2). I alle de tidligere utgavene av *DNS* derimot, er demokratiet og det politiske system beskrevet gjennom minst ett eget kapittel (Ramsøy (red.) 1968: kap. 6; Ramsøy og Vaa (red.) 1975: kap. 11 og 12; Alldén m.fl. (red.) 1986: kap. 4). Betyr dette at politikk og demokrati for tiden har mistet sin identitets- og strukturdannende kraft i det norske samfunnet? Jeg tror ikke det.

Rett nok diskuterer boken en mulig ”politikkens retrett” i forbindelse med bla. fragmentering og globalisering, selv om det slås fast at bildet ikke er entydig. Også hovedkonklusjonene fra den siste Makt- og demokratiutredningen gir grunn til bekymring på vegne av folkestyret. Jeg vil allikevel presentere tre argumenter for å gi demokratiet og politikken en langt mer fremskutt samtidsdiagnostisk posisjon i beskrivelsen av dagens norske samfunn enn hva som er tilfellet i *DNS*. De er alle forankret i de tre foregående samtidsdiagnosene, som de derfor står i et komplementært forhold til. Det første retter seg mot grunnlaget for *felleskap*, *inklusion* og *kollektiv identitet* i dagens Norge. I et biografisk individualisert, kulturelt differensiert og religiøst pluralistisk norsk samfunn blir det stadig vanskeligere å tenke seg at noe annet enn enighet om samfunnets demokratiske spilleregler – det Habermas kaller ”forfatningspatriotisme” – kan ligge til grunn for et virkelig inkluderende fellesskap. Samfunnsmedlemmenes gjensidige anerkjennelse av hverandre som fullverdige personer (inklusion) vil i økende grad måtte reorganiseres bort fra partikularistiske etnisk-nasjonale og religiøse kriterier og over til den universalistiske forestillingen om at vi alle er frie, fornuftige og likeverdige borgere som gjennom en demokratisk lovgivningsprosess regulerer vårt felles samvær på en solidarisk og rettferdig måte. ”Tykke” tradisjonelle og religiøse identiteter, med opphav i reformasjonen på 1500-tallet og nasjonsbyggingsprosessen på 1800-tallet, vil trolig i stadig mindre grad kunne få tilslutning fra alle samfunnsmedlemmene, og i den grad de tvinges gjennom i for eksempel skole og medier, vil de mer og mer bli oppfattet som uttrykk for et illegitimt majoritetstyranni. Et individualisert, differensiert og pluralistisk norsk samfunn har lite annet å forankre felles verdier, normer og kollektive prosjekter i enn demokratiske spilleregler og institusjoner. Det andre argumentet angår *konfliktløsning*. I dagens kulturelt pluralistisk og institusjonelt differensierte norske samfunn, hvor det også eksisterer en spenning mellom kulturelle mål og institusjonell mulighetsstruktur, må konfliktnivået ventelig bli høyt. Samfunnet må derfor institusjonalisere fredelige måter å løse konflikter på mellom individer, grupper og klasser som ikke lenger i samme grad deler historiske tradisjoner, etniske identiteter og religiøse overbevisninger. Demokratiet, som bygger både på den sammenbindende kraften i den herredømmefrie dialog, men også viljen til å inngå kompromisser, har i så måte allerede vist sin styrke i Norge gjennom konflikten mellom sentrum og periferi, konflikten mellom arbeid og kapital og konflikten mellom kjønnene. Også i dagens Norge er det vanskelig å tenke seg noen legitime og effektive ”funksjonelle ekvivalenter” til demokratiets

sammenbindende og konfliktløsende kraft. Det siste argumentet gjelder *integrasjon*. Politikken og demokratiet er nemlig den beste og kanskje eneste motgiften til fragmenteringstendenser i et institusjonelt differensiert og desentrert norsk samfunn. Dette fordi demokratiske politiske prosesser gjør det mulig også for et desentrert samfunn å observere og regulere seg selv på en helhetlig måte. Slik refleksiv demokratisk selvregulering forutsetter imidlertid, i tillegg til et parlamentarisk-demokratisk politisk system, eksistensen både av et aktivt, selvorganiserende sivilsamfunn og en kritisk offentlighet. I det sivile samfunn fanges de "kommunikasjonsproblemer" som oppstår mellom sosiale subsystemer som opererer i henhold til interne koder opp, mens offentligheten er det sted der slike problemer settes på dagsorden og samfunnet kan diskutere ulike problemforståelser og løsningsforslag. Som Habermas (2004:358, min oversettelse) sier: "Offentlighetens nettverk, forankret i det sivile samfunn, utgjør fremdeles det sted hvorfra et høykomplekst samfunn kan etablere en bevissthet om seg selv og gjennom politisk selvregulering behandle de problemer som tvinger seg på". Leser man *DNS* leter man imidlertid forgjeves etter grundige beskrivelser av både det sivile samfunn og offentligheten.¹⁶ Boken har ikke viet et selvstendig kapittel til å beskrive disse sfærene for samfunnsmedlemmenes "forparlamentariske" politiske praksis – som også de bare behandles som ledd i en mer omfattende beskrivelse av maktforhold i Norge.¹⁷ Med denne avgjørelsen blir borgernes sivile engasjement og demokratiets verdigrunnlag og uformelle infrastruktur skjøvet ut i den sosiologiske periferi. De får ikke den sentrale plassen i beskrivelsen av det norske samfunn som de burde hatt.

I sum bidrar fraværet av egne kapitler om det politiske system, det sivile samfunn og offentligheten til at *DNS* gir en avpolitisert og "demokratisvak" beskrivelse av det norske samfunn. Trolig er den derfor også egnet til å lede leserne på samtidsdiagnostisk villspor. Heller ikke det diskuteres imidlertid i en bok med altfor beskjedne samtidsdiagnostiske ambisjoner.

En samtidsdiagnostisk og sosialfilosofisk revitalisering av den sosiologiske offentligheten?

Norsk sosiologi er i likhet med det norske samfunn desentrert. Hvis et desentrert samfunn kan overkomme tendensen til fragmentering gjennom felles "deliberasjon" i det offentlige rom, er det grunn til å tro at det samme skulle gjelde for sosiologien. Jeg skal helt til sist gi noen argumenter for dette syn.

Det som står på spill i norsk sosiologi i dag, er spørsmålet om vi skal la den klassiske sosiologiens forsettelse om en empirisk testet og teoretisk integreert samtidsdiagnose med kritiske ambisjoner gå tapt. Særlig gjelder det ønsket om en *helhetlig* observasjon av samfunnet. For å unngå fragmentering og faglig forvitring, er det etter min mening av helt avgjørende betydning at den spesialiserte bindestrekssosiologien kobles opp mot mer generell modernitetsteori og sosialfilosofiske (grunnlagsteoretiske) debatter. Jeg har med utgangspunkt i den siste utgaven av *DNS* forsøkt å vise hvorledes man kan gjøre gjeldende den samtidsdiagnostiske ambisjon på et viktig nyere bidrag i norsk sosiologi. Den store utfordringen ligger imidlertid i å etablere fastere og mer institusjonaliserte koblinger mellom bindestrekssosiologi på den ene siden og sosialfilosofi og samtidsdiagnostisk modernitetsteori på den annen. Dette kan delvis skje gjennom organisatorisk-administrative tiltak, som for eksempel mer vekt på formalisert samarbeid mellom ulike deler av sosiologien og gjennom å prioritere teoretisk vinklede prosjekter sterkere når det kommer til økonomiske bevilgninger og rekrutteringspolitikk. Slike formelle tiltak er selvfølgelig viktige, men administrativ makt kan aldri erstatte offentlig deliberasjon og gode argumenter som legitim kilde til fagutvikling. Jeg vil av den grunn hevde at enda viktigere er en *samtidsdiagnostisk og sosialfilosofisk revitalisering av den sosiologiske offentlighet*. Det er nemlig i offentligheten, på de virtuelle og fysiske steder sosiologer kommer sammen for å diskutere faget sitt, at ulike tilnærminger, teorier, temaer, agendaer osv. brytes mot hverandre og en diskursivt lutret "offentlig mening" om hovedtrekk i samfunnsutviklingen kan dannes. I fagoffentligheten kan spesialiserte sosiologer, det være seg innenfor empiriske eller teoretiske felter, møte hverandre til gjensidig berikende meningsutveksling og lære av hverandre med henblikk på å etablere en faglig fundert samtidsdiagnose. Det samtidsdiagnostiske prosjekt kan bare lykkes som et *kollektivt prosjekt*.

Det finnes i Norge i dag en meget bred sosiologisk offentlighet bestående av tidsskrifter, forsknings- og undervisningsinstitusjoner, seminarer, bokutgivelser, debattmøter, sosiologforeninger osv. Infrastrukturen er på plass. Forutsetningene ligger derfor godt til rette for å innløse den klassiske sosiologiens forsettelse gjennom offentlighet. Da tror jeg imidlertid norsk sosiologi i enda større grad må diskutere og forholde seg til en svært interessant internasjonal utvikling innen sosialfilosofi og samtidsdiagnostisk modernitetsteori de siste tyve årene. Hvorfor det? Jo, fordi disse mer generelle debattene og temaene har det fortrinn at de kan skape *felles* orienteringspunkter på tvers av

spesialisert bindestreks sosiologi. At det er slik, så vi i norsk sosiologi på 1960-tallet, i forbindelse med positivismedebatten, og nå senest på 1970- og 80-tallet, da debatten raste omkring fremveksten av en økonomisk inspirert sosiologi.¹⁸ Begge disse debattene tok utgangspunkt i sosialfilosofiske og grunnlagsteoretiske spørsmål, og ble derfor en møteplass for sosiologer som i sin hverdag ellers forholdt seg til mer avgrensede forskningsfronter. Man kan gjerne hevde at disse "filosofiske" debattene bidro til en avsporing i forhold til sosiologiens empiriske kjerneoppgaver, men man kan ikke nekte for at de skapte høy temperatur og bidro til å samle sosiologenes oppmerksomhet omkring spørsmål som angikk alle. Heller ikke at de fikk konsekvenser for den videre utviklingen av faget.

Et steg i riktig retning ville derfor være om noen flere norske sosiologer utfordret den hegemoniske empiriske nærværsmetafysikken og spesialiserte seg på modernitetsteori og sosialfilosofi. Det er dessverre ikke mange senioransatte sosiologer ved norske universiteter eller forskningsinstitutter som jobber med dette i dag. Det bør være større aksept for at teoriutvikling slett ikke er noen avsporing fra sosiologiens empiriske kjernevirksomhet, men tvert imot en måte å forsøke å bidra til å integrere en svært spesialisert norsk bindestreks sosiologi på. Det er ikke tilfeldig at de mest fremtredende skikkelsene fra både positivismedebatten og striden rundt økonomisk inspirert sosiologi, som Hans Skjervheim, Dag Østerberg og Jon Elster, alle var svært grundig skolert i sosialfilosofi og klassisk modernitetsteori. Og er det noe den "post-empiristiske" vitenskapsfilosofien (Kuhn, Lakatos, Feuerabend) dessuten har lært oss, er det at vitenskapelige fremskritt også er forbundet med teoretiske nyvinninger, og ikke bare er et resultat av en møysommelig empirisk datainnsamling ("puzzle-solving"). Selvstendig teoriutvikling er helt avgjørende også for et empirisk fag som sosiologien.

Hvilke temaer kunne så mer konkret samle norsk sosiologi i dag og sette i gang de "store debatter" jeg etterlyser? Dette må det være opp til de berørte parter selv, altså sosiologene, å avgjøre i en herredømmefri diskusjon. Bare de temaer som i den sosiologiske offentligheten møter resonans kan gjøre legitimt krav på å være viktige. Og slike temaer kan man tenke seg at lanseres både "nedenfra", med utgangspunkt i spørsmål og problemer som vokser ut av empiriske bindestreksstudier, og "ovenfra", fra det modernitetsteoretiske og sosialfilosofiske feltet. I dag har både positivismestriden og debatten om økonomisk inspirert sosiologi lagt seg i takt med at det er blitt klart for stadig flere at verken positivismen eller teorien om rasjonelle valg egner seg som samlende

paradigme for norsk sosiologi og samfunnsvitenskap. Tillat meg derfor å lansere to andre forslag til mulige temaer. Det første og viktigste er *samtidsdiagnostisk*: Hva kjennetegner det norske samfunnet som siden 80-tallet er i ferd med å vokse ut av industrisamfunnet? Individualisering? Desentrering? Anomi? Demokrati? Globalisering? Informasjonsøkonomi? Eller er Norge kanskje fortsatt et industrisamfunn organisert gjennom nasjonalstat, klasse og kjernefamilie? En slik debatt ville kunnet hente næring fra en meget omfattende modernitetsteoretisk diskusjon som har foregått i internasjonal sosiologi siden 80-tallet, knyttet til navn som for eksempel Habermas, Luhmann, Beck, Lyotard, Giddens, Bell, Bauman, Baudrillard og Castells. Det andre temaet er mer *sosialfilosofisk*: den språklige vendingen i samfunnsfagene siden 1970/80-tallet. Hvilke konsekvenser bør denne få for norsk sosiologi? Kan den utgjøre grunnlaget for en ny post-funksjonalistisk konsensus? Bør den i så fall gis en poststrukturalistisk (Foucault) eller kommunikasjonsteoretisk (Habermas) utforming? Hva med objektive strukturelle forhold "utenfor" språket? Også her har det i lengre tid pågått en internasjonal debatt det er mulig å knytte seg opp mot.

Konklusjonen på min artikkel er derfor at en samtidsdiagnostisk og sosialfilosofisk revitalisering av den sosiologiske offentligheten er en mulig måte å motkjempe faglig fragmentering på i en tid preget av bindestreks-sosiologisk spesialisering. Gjennom å koble empirisk spesialisert bindestreks-sosiologi opp mot samtidsdiagnostisk modernitetsteori og sosialfilosofi, kunne sosiologien kanskje gjenvinne noe av entusiasmen og engasjementet fra gullalderen, samt trekke til seg flere studenter, mer forskningsmidler og mer offentlig oppmerksomhet. En slik revitalisering er ikke minst viktig ettersom det også kan styrke sosiologiens evne til å levere vitenskapelig funderte helhetsfortolkninger i en stadig mer økonomisk "kolonisert" offentlighet. Det står faktisk om det moderne opplysningsprosjektet og vitaliteten til en av modernitetens tre hovedformer for refleksivitet i en tid hvor samfunnets offentlige selvrefleksjon er satt under krefstig press av markedet, reklamebyråer, kommunikasjonsrådgivere, trendanalytikere, mediekomentatorer, tabloide journalister og kjappfot-politikere. Intet mindre.

Noter

1. Fremveksten av den moderne romanen er kanskje det beste eksemplet på dette. Se Lukács (2001).
2. Her følger jeg Habermas (1987:kapittel 1). Foucault (1994) fører imidlertid den filosofiske

- diskursen om det moderne enda noen år lenger tilbake i tid, til Kants (1970[1784]) kjente "svar" på spørsmålet: "Hva er opplysning?" i en avisartikkel fra 1784.
3. Hegel døde i 1831, altså for tidlig til å kunne inkorporere den akademiske sosiologien i sitt system.
 4. Gudmund Hernes (1989) tar derfor feil når han i en meget leseverdig artikkel genrebestemmer Webers klassiske studie *Den protestantiske etikk og kapitalismens ånd* som primært en kriminalfortelling: kapitalismen er forbrytelsen, men hvem er forbryteren? Først og fremst har den form av en klassisk tragedie. Dypt religiøse calvinister som gjennom "verdslige asketisme" søkte en frelsesindikator som kunne gi psykologisk-eksistensiell sjelefred, la gjennom sitt handlingsmønster grunnlaget for det minst religiøse og hellige verden noen gang har sett: den rasjonelle moderne kapitalismen. De gravde altså sin egen grav – et hovedmotiv for tragedien, bare at hos Weber dreier det seg ikke om metafysiske skjebnekrefter, men om empirisk beskrivbare latente (dys?)funksjoner.
 5. Man kan imidlertid spørre seg hvor velvalgt Parsons er som skyteskive. Som Ute Gerhard (2002) legger vekt på i sin Parsons-biografi, utviklet Parsons alltid sine teorier innenfor rammen av empirisk orienterte forskningsfelleskap og forskningsprosjekter, samtidig som både han selv og andre har vist hvorledes disse teoriene med hell kan brukes i empiriske studier.
 6. Det vil ikke si at det ikke finnes en språk- og teoriuavhengig virkelighet, bare at vi ikke har noen direkte eller teoretisk uformidlet tilgang til denne.
 7. Den som i dag argumenterer sterkest for den tette forbindelsen mellom samtidsskildringer og samtidskritikk, er Habermas' "arvtager" i Frankfurt, Axel Honneth. Se for eksempel Honneth (2000).
 8. Jf. for eksempel Østerberg (1988:124–5) og Nisbet (1967:17–8).
 9. Se Holst (2005) for en mer detaljert oversikt over ulike former for sosiologisk samtidskritikk.
 10. Pål Veiden (2006) bekymrer seg på sin side mer for hvor tam, forutsigbar og politisk korrekt den sosiologiske samtidskritikken er blitt. Ifølge Veiden kan det således være vanskelig nok å skille mellom en innføringsbok i sosiologi og partiprogrammet til SV.
 11. Tillat meg i denne sammenheng å være anekdotisk: Da jeg som fersk sosiologistudent ved UiO på slutten av 1990-tallet overvar min første fagkritiske dag, var temaet sosiologers sjanser på arbeidsmarkedet. "Debatten" gikk stort sett ut på at en stakkars instituttbestyrer måtte berolige bekymrede studenter om at de nok kom til å få seg en relevant jobb etter studiene.
 12. Francis Sejersted (2005) er et godt eksempel på en samtidsskildrende historiker.
 13. I 2005 kom *DNS* i en ny og femte utgave. Eneste forskjell fra fjerdeutgaven er at det er lagt til to nye kapitler: ett om utviklingshjelp og fredspolitikk, og ett om innovasjon. I min artikkel forholder jeg meg til fjerdeutgaven.
 14. Roar Hagen (2006a) er et unntak. Etter at jeg skrev førsteutkastet til denne artikkelen, har også Hagen (2006b) påpekt den samtidsskildrende affiniteten mellom Luhmanns sosiologi og *DNS*.
 15. Merton er strengt tatt ikke et eksemplar av arten samtidsskildrende modernitetsteoretiker. Hans såkalte "mellomnivåteorier" (Merton 1968a) er jo ment som et bindestreks-sosiologisk alternativ til samtidsskildringens "store" teorigrep. Mertons anomibegrep er imidlertid typisk samtidsskildrende. Så er det også overtatt fra en av klassikerne, nemlig Durkheim.
 16. Dette er enda mer overraskende all den tid vi vet at det var de uformelle sfærene utenfor stat og marked som opprinnelig var sosiologiens studieområde, om man så kalte det

- "Gemeinschaft" (Tönnies), "solidaritet" (Durkheim), "primærrelasjoner" (Cooley) eller "the societal community" (Parsons).
17. Boken har rett nok et eget kapittel om mediene, men mediene blir ikke behandlet i et offentlighets- og demokratiperspektiv.
 18. Også mer samtididiagnostiske debatter, som i forbindelse med begge de to norske maktutredningene, har maktet å skape felles orienteringspunkter for på tvers av spesialiserte bindestreksdisipliner.

Litteratur

- Alldén, Lars m.fl. (red.) (1986): *Det norske samfunn. Tredje utgave*. Oslo: Gyldendal.
- Aubert, Vilhelm (1969): "Om teori og metode i sosiologien", i: Aubert: *Det skjulte samfunn*. Oslo: Pax.
- Beck, Ulrich (1992): *Risk Society*. London: SAGE Publications.
- Beck, Ulrich og Elisabeth Beck-Gernsheim (2002): *Individualization*. London: SAGE Publications
- Brox, Ottar (2000): "Norsk sosiologi ved tusenårsskiftet". *Sosiologi i dag*. Årgang 30, nr. 1/2000.
- Bugge, Lars, Stein Sundstøl Eriksen og Geir O. Rønning (2004), "Makten som vilje og forestilling". *Tidsskrift for samfunnsforskning*, nr. 1/2004.
- Engelstad, Fredrik (1996): "Norsk sosiologi siden 1969: Problemer og utfordringer". *Tidsskrift for samfunnsforskning*, nr. 2/1996.
- Engelstad, Fredrik (red.) (1999): *Om makt. Teori og kritikk*. Oslo: AdNotam Gyldendal.
- Engelstad, Fredrik (2000): "Norsk sosiologi ved 50-årsmerket". *Sosiologi i dag*. Årgang 30, nr. 1/2000.
- Foucault, Michel (1994): "The art of telling the truth", i: M. Kelly (red.): *Critique and power. Recasting the Foucault/Habermas debate*. London: The MIT Press.
- Frønes, Ivar og Lise Kjølørød (red.) (2003): *Det norske samfunn. Fjerde utgave*. Oslo: Gyldendal.
- Gerhardt, Ute (2002): *Talcott Parsons. An intellectual biography*. Cambridge: CUP.
- Habermas, Jürgen (1971): "Kritische und konservative Aufgaben der Soziologie", i: Habermas: *Theorie und Praxis*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Habermas, Jürgen (1987): *The philosophical discourse of modernity*. Cambridge: Polity Press.

- Habermas, Jürgen (1996): *Between facts and norms*. Cambridge: Polity Press.
- Habermas, Jürgen (2004): *Wahrheit und Rechtfertigung*. Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Hagen, Roar (2006a): *Nyliberalismen og samfunnsvitenskapene: refleksjonsteorier for det moderne samfunnet*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hagen, Roar (2006b): "Hva er det moderne samfunnet?". Kronikk i *Morgenbladet* 05.05.2006.
- Hernes, Gudmund (1975): *Makt og avmakt*. Oslo, Bergen, Trondheim: Universitetsforlaget.
- Hernes, Gudmund (red.) (1978): *Forhandlingsøkonomi og blandingsadministrasjon*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hernes, Gudmund (1986): "Kan man ha ambisjoner i Norge?". Kronikk i *Dagbladet*, 31.12.1986. Gjenopptrykt i R. Slagstad (2005): *Utvalgte polemikker*. Oslo: Pax.
- Hernes, Gudmund (1989): "The logic of The Protestant Ethic". *Rationality and Society*. No. 1, 1989.
- Holst, Cathrine (2005): "Sosiologi, kritikk og politikk". *Nytt Norsk Tidsskrift*. Nr. 3/2005, 22. årgang.
- Honneth, Axel (2000): "Pathologien des Sozialen", i: Honneth: *Das Andere der Gerechtigkeit*. Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Kalleberg, Ragnvald (1996): "Forskningsopplegget og samfunnsforskningens dobbeltdialog", i: Holter og Kalleberg: *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kant, Immanuel (1970[1784]): "An answer to the question: 'What is enlightenment?'", i: Kant: *Kant's political writings*. London: CUP.
- Lindbekk, Tore (2000): "Norsk sosiologi – pulverisering eller sammenheng?". *Sosiologi i dag*. Årgang 30, nr. 1/2000.
- Lukács, Georg (2001): *Romanens teori*. Oslo: Gyldendal.
- Luhmann, Niklas (1997): *Die Gesellschaft der Gesellschaft*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Liotard, Jean-François 1984: *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. Manchester: Manchester University Press.
- Merton, Robert K. (1968a): "On sociological theories of the middle range", i: Merton: *Social structure and social theory*. New York: The Free Press.
- Merton, Robert K. (1968b): "Science and democratic social structure", i: Merton: *Social structure and social theory*. New York: The Free Press.
- Merton, Robert K. (1968c): "Social structure and anomie", i: Merton: *Social*

- structure and social theory*. New York: The Free Press.
- Mills, C. Wright (1959): *The sociological imagination*. New York: OUP
- Mjøset, Lars (1991): *Kontroverser i norsk sosiologi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Nisbet, Robert A. (1967): *The Sociological Tradition*. London: Heineman.
- Parsons, Talcott (1954): "The prospects of sociological theory", i: Parsons: *Essays in sociological theory*. New York: The Free Press.
- Ramsøy, Natalie Rogoff (red.) (1968): *Det norske samfunn. Første utgave*. Oslo: Gyldendal.
- Ramsøy, Natalie Rogoff og Mariken Vaa (red.) (1975): *Det norske samfunn. Andre utgave*. Oslo: Gyldendal.
- Sejersted, Francis (2005): *Sosialdemokratiets tidsalder*. Oslo: Pax.
- Skjervheim, Hans (1973): *Ideologianalyse, dialektikk, sosiologi: om den indre sammenhengen mellom samfunnsvitenskap, historie og filosofi*. Oslo: Pax.
- Skjervheim, Hans (1974): *Objektivismen og studiet av mennesket*. Oslo: Gyldendal.
- Skjervheim, Hans (1996): "Sosiologien som vitenskap: positiv eller kritisk disiplin?", i: Skjervheim: *Deltakar og tilskodar og andre essays*. Oslo: Aschehoug.
- Slagstad, Rune (1998): *De nasjonale strateger*. Oslo: Pax.
- Slagstad, Rune (2006): *Kunnskapens hus*. Oslo: Pax.
- Smith, Dorothy (1990): *The conceptual practices of power: a feminist sociology of knowledge*. Boston: NUP.
- Strøksnes, Morten A. (2005): "Annerledeslandet". *Prosa*, nr. 6/2005.
- Veiden, Pål (2006): "Behovet for en utføringsbok i sosiologi". *Samtiden*, nr. 2/2006.
- Østerberg, Dag (1988): *Metasociology*. Oslo: SUP.
- Østerud, Øyvind m.fl. (2003): *Makten og demokratiet*. Oslo: AdNotam Gyldendal.

(*Sosiologi i dag* 4/2006. Abstract, keywords og summary er utelatt i jubileumsnummeret.)